

KİNDÎ, FELSEFEYİ KABULÜ VE KONUMLANDIRMASI

KİNDÎ AND HIS ACCEPTİNG AND POSITIONİNG PHILOSOPHY

GÜRBÜZ DENİZ
PROF. DR.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAK.

2018 • SAYI:2 • SAYFA 13-24

ABSTRACT

Firstly; the view of the first Muslim philosopher al-Kindî's life and philosophy was discussed in this article. Secondly, The definitions of philosophy made by al - Kindî and the value given to philosophy are explained reference to his major Works.

Key words: Kindî, philosophy, religion, metaphysics.

ÖZ

Birinci olarak; ilk Müslüman filozof El-Kindî'nin hayatı ve felsefeye bakışı bu yazıda söz konusu edilmiştir. İkinci olarak, Kindî'nin felsefe tanımları ve felsefeye verdiği değer onun eserlerine müracaatla ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kindî, felsefe, din, metafizik.

Giriş

a. Hayatı

Ebu Yusuf b. İshak el-Kindî, Meşşai felsefi ekolün ilk filozofudur. Arap filozofu (Feylesûfu¹-Arab) olarak bilinir.¹ Soylu bir ailenin çocuğu olarak Kûfe'de 796 veya 801 yılında doğdu. Dedesi Eş'as, 631 yılında İslâm'ı kabul ettiğinden Hz. Peygamberin ashabından sayılmıştır. Latince Alkindus olarak bilinir. Bağdat'ta eğitim gördü, Beytu'l-Hikme'de önemli görevler icra etti. Abbasiler döneminin önemli filozofudur.

Bilim ve felsefe sahasındaki yetkinliği dolayısı ile halife Mu'tasım tarafından saraya davet edilmiş, adına bir kütüphane açılmış ve halifenin oğlu şehzade Ahmed'e hocalık yapmıştır.

Felsefe ve bilimin birçok sahasında yenilikler getirmiş, katkılarda bulunmuştur. Düşünce tarihçisi Geremino Gardano, Kindî'yi insanlığın on iki harikasından biri kabul etmiştir.²

İslâm dünyasında Yunan felsefesine Kindî'den önce Mu'tezilîler nispeten aşına idi. Kindî'nin kariyerinin ilk dönemi, Mu'tezile'nin siyasi olarak hüküm sürdüğü zamana denk geldiğinden aklî ilimlere ve mantığa özel önem vermesinden dolayı, Mu'tezile muhibbi olarak takdim edilmiştir³. Ancak Kindî eldeki eserlerinden hareketle değerlendirildiğinde, onun ayırt edici düşüncesinin Mu'tezile'den farklı olduğu görülecektir. Bunlardan en önemlisi; akıl ile nakilden birini tercih etmek söz konusu olduğunda Kindî nakli öncelemiştir.

¹ Ancak İsmail Hakkı İzmirli, Kindî'nin aslen Süryanî olup Yemen'de yerleşen Mutearibe (Araplaşmış) Araplarından olduğunu ifade eder. İsmail Hakkı İzmirli, *İslâm'da Felsefe Akımları*, haz. N. Ahmet Özalp (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1995), 69.

² Bkz. Mehmet Bayrakdar, *İslâm Felsefesine Giriş* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 160.

³ M. Saed Sheikh; *Stadies Muslim Philosophy* (Lahor: 1973), 60.

ve tercih etmiştir.⁴ Ayrıca Kindî, hiçbir zaman Mu‘tezilî topluluğa metodoloji anlamında katılmamıştır.⁵

Kindî, Yunan felsefesi ve felsefî kavramların İslâmî dünya görüşüne intikalinde, ciddi tercihlerde ve önerilerde bulunmuştur.⁶ Bu konuda İlk Felsefe Üzerine ve Tarifler adlı risaleleri bu iddiaya şahitlik etmektedirler. Bu nedenle Kindî, felsefî kavramsalın İslâm düşüncesine etki etmesinde ilk öncü isimlerdendir. Kindî eserlerinde felsefî terminolojiyi kullanmaya özel önem göstermiştir. Mesela; Allah için İlk Sebeb (es’Sebebû’l-Evvel), Mutlak Basit ve el-Hakk gibi kavramları kullanmıştır. Kindî’ye göre; madde sonludur, yalnızca ezeli ve ebedî Allah sonsuz ve değişmezdir.

Kindî, klasik Yunan felsefesinin aksine âlemin Allah tarafından yoktan yaratıldığını, maddenin de sınırlı ve kadim olmamasından dolayı kendisini var edecek sınırsız varlığa muhtaç olduğunu –risalelerinde- matematik ve mantık ilkelerinden hareketle temellendirmektedir. Hâlbuki bu meselelerde hem Platon ve hem de Aristo aksi görüştedirler. Anlaşılmaktadır ki Kindî, Aristoteles ve Platon’un her anlamda mukallidi değildir. Bununla beraber Kindî’nin âlemin kıdemine delil olarak takdim ettiği deliller âlemin ontolojik olarak kadim olmadığı delili olup bunların zamansal kıdeme delaletleri ise tartışmalıdır.

Kindî, din ile felsefe arasında ciddi bir ayrılık olduğunu kabul etmez. Çünkü her ikisi de dünya ve âhiret saadeti adına hikmeti araştırırlar. Hem vahyin ve hem de felsefî usulün kişiyi hakikate götüreceğine inanır. Ona göre, Peygamber ile filozofun gayret ve hedefleri aynıdır. Ancak peygamber (vehbi olan) ilahi bilgiye, filozof ise beşeri olan kesb bilgisine göre hakikate yöneldiği için Peygamberin aldığı vahyi bilgi, filozofun bilgilerine göre daha güvenilir konumda ve üstünlüktedir. Birisinin bilgisi her zaman yanlışlanabilir bir düzlemde iken diğerinin bilgisi ilahî kaynaklı olduğu için yanlışlanamaz. Ancak Kindî, nassa aklî (felsefî) metotları uygulayıp yorum yapmayı hem pratik olarak uygun görmüş ve hem de kendisi bunu bizatihi Kur’ân’ın bazı ayetlerini yorumlarken tavsiye etmiştir.

Görüldüğü üzere Kindî’nin felsefesinde Meşşai yorum ve fikirler daha baskındır. Ancak Yeni Platoncu felsefesinin etkilerini bazı risalelerinde (Nefs Üzerine) görmek de mümkündür⁷.

⁴ Mu‘tezilenin önemli teorisyen ve uygulamacılarından kabul edilen Kadı Abdülcebbar, Kindî’yi görünürde Müslüman esasta ise mühlid olarak isimlendirmektedir. “Kindî, zahiren Müslüman görünen mühlitlerden biridir ve Kufeli’dir.” Bkz. Kadı Abdülcebbar, *Tesbitü Delaili’n-Nübüve*, çev. M. Şerif Eroğlu-Ömer Aydın (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2017), 1172.

⁵ Henry Corben, *İslâm Felsefesi Tarihi*, çev. Hüseyin Hatemi (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 279.

⁶ Walzer Richard, *Greek Into Arabic, Essays on İslâmîc Philosophy* (Oxford: Harvard University Press, 1962), 175.

⁷ M. Saed Sheikh, Sheikh; *Stadies Muslim Philosophy*, 60.

“İlk Felsefe” adlı risalesinde felsefenin şerefli bir uğraş alanı olduğunu belirtir ve felsefeyi şöyle tarif eder: “Felsefe insanın takati nispetinde eşyanın hakikatini bilmesidir. Bilmekte gaye, hakikati bilmek ve ona göre yaşamaktır.” Risale fi’l Hudud adlı eserinde; “felsefe insanın gücü nispetinde tümel ve sonsuz şeylerin varlığını, nasıl ve nice olduklarını ve sebeplerini bilmektir” der. Kindî’ye göre en büyük ve yüce felsefe; varlıkların ilk sebebi, Allah hakkında felsefe yapmaktır.

Kindî’ye göre hakikat, hakikat olarak, kimden gelirse gelsin, alınmalıdır. Felsefi hakikat, düşman tarafından da ortaya konmuş olsa onu benimsemek gerekir. Hatta bize bir düşünce mirası bırakan birinin anne-babasına da saygı göstermemiz gerekir, der. Çünkü onlar olmasaydı bizler onların evlatları olan kimselerin fikirlerine ulaşamazdık.

Kindî felsefe öğrenmek isteyen bir kimsede şu özelliklerin bulunmasını gerekli görür: Üstün zekâ, sabır, yetenek ve yaratıcılık, işine kesintisiz zaman ayırmak.

Kindî, filozof olduğu gibi; matematikçi, fizikçi, astronom ve müzikte de uzmandır. Yeni Pisagorcucu ve Yeni Platoncu müzik teorilerinden etkilenmiş, Uda teorik olarak beşinci teli eklemiştir.

Optik bilimini Batı’ya tanıtan kimsedir. İngiliz bilim adamı ve filozof Roger Bacon gibi şahsiyetlerin çalışmalarını etkilemiştir.⁸

Kindî, Einstein’dan asırlar önce, izafet teorisini ortaya koyan kimsedir. Ona göre; zaman, mekân ve hareket birbirlerinden bağımsız varlıklar değildir. Her biri diğerine nispetle varlığı kabul edildiğinden görecelilik/izafiyet varlığının varoluşunda etkin temel esas olarak belirtilmiştir.⁹

Kindî’nin yazdığı toplam eser sayısı; 241 veya 300 civarında olmak üzere kayıtlara geçmiştir.¹⁰ Astronomi 16, Geometri 32, tıp 22, fizik 12, felsefe 22, mantık 9, Psikoloji 5 ve Müzik 7.¹¹ 1258 yılında Bağdat’ı talan eden Moğol istilası sonucu Kindî’nin eserlerinin çoğu kaybolmuştur. Günümüze ancak 40 civarında eseri ulaşmıştır.¹²

b. Geçmişî Nakledenlere Övgü

Felsefenin İslâm Düşüncesi’nin bir parçası olarak kabul edilmeye başlanması Kindî sayesinde olmuştur. Bu husus Kindî’nin eserlerinde belirgin bir şekilde görülmektedir. Ona göre; hangi kaynaktan gelirse gelsin haki-

⁸ Roy Jackson, *İslâm Felsefesi*, çev. Atilla Alan (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017).

⁹ Bayraktar, *İslâm Felsefesine Giriş*, 170-173.

¹⁰ Kindî’nin bize ulaşan ve ulaşmayan eserlerinin adedi, adı ve diğer detayları için bkz. İbn Nedim, *el-Fihrist*, çev. Mehmet Yolcu- Dabri Türkmen (İstanbul: Çıra Yayınları, 2017), 653vd.

¹¹ Bkz. Mahmut Kaya, *Giriş, Kindî Felsefi Risâleler* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2002).

¹² Bkz. Jackson, *İslâm Felsefesi*, 69.

kati hakikat arayıcısının kabul etmesi bir erdemdir. Çünkü hakikati arayan için hakikatin kendisinden daha kıymetli bir şey yoktur.¹³

“Hak bilirliliğin gereği olarak bize düşen, hakiki ve ciddi konularda kendilerinden büyük ölçüde yararlandıklarımız şöyle dursun, basit ve küçük ölçüde yararlandıklarımızı dahi karalamamaktır. Her ne kadar bazı gerçekleri görmemişlerse de bize intikal eden düşünce ürünleriyle onlar, bizim atamız ve ortağımız sayılırlar. O ürünler bize, onların hakikatine eremedikleri birçok bilgiye ulaşmak için bir yol ve bir araç olmuştur.”¹⁴

Kindî, fikirlere ve onları nakledenlere karşı kadirşinas olduğunu bu satırlarıyla ifade etmektedir. Aynı zamanda felsefeyi veya Müslümanların üretmediği/üretmediği fikirlerin zem edilmemesi gerektiğini, aksine bu aktarımı yapanların atamız ve ortağımız olduklarını kabul etmenin şerefli bir davranış olduğunu açıkça belirtmektedir. Değil geçmişte ortaya konmuş düşünceleri reddetmek ve onlardan faydalanmamak aksine onları bizlere nakledenlere müteşekkire olmamız gerektiğini ifade etmesi kayda değerdir. Yine bilgiyi taşımakla/nakletmekle o bilgiden faydalanmanın farklı şeyler olduğunu beyan etmesi, bir Müslümanın Müslüman olmayanların ürettikleri bilgiye verdiği değeri göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında Kindî, varlık hakkındaki bilginin (felsefî bilgi) tek bir insan veya gruba mal edilemeyeceğini aksine büyük bilgi ırmaklarının oluşumunda küçük derelerin önemine özellikle vurgu yapması, Müslümanların da bu nehre su taşımaları gerektiğine öncülük sayılmalıdır.

Felsefeye ya da düşünceye karşı çıkanları ise Kindî şu şekilde tasvir etmektedir: “Layık olmadıkları halde, hakkı temsil durumunda olsalar da, bunların kıt zekâsı gerçeğin esprisini anlamaktan acizdir. Bilgileri ise yüksek düşünce sahiplerini takdir etme, yararı, herkese ve onlara da dokunacak olan ictihad yapma düzeyinde değildir... Haset kırı ve düşünce ufuklarını kaplayan karanlık, gerçeğin nurunu görmelerini engellemiştir...”¹⁵ Her çağda, birçok insan, anlamadıkları şeylere düşman olmuştur. Bu durum her zaman vuku bulacak acı bir gerçektir. Kindî devrinde durum böyle iken bugün de güya Müslüman olan birçok insan formatındakiler, anlamadıkları, kapasitelerinin yetmediği fikirleri ve onların sahiplerini kötülemeyi kendilerine vazife bilmektedirler.

¹³ Peter Adamson, *Great Medieval Thinkers, Al-Kindî* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 23.

¹⁴ Kindî, “İlk Felsefe Üzerine”, *Felsefî Risâleler* içinde, çev. Mahmut Kaya (İstanbul, Klasik Yayınları, 2002) 140,141; Hakikati önce kim keşfetmişse onu ondan almayı Kindî kadirşinaslık olarak gördüğü gibi Kindî’den sonra gelen Müslüman düşünürler de Kindî’nin yolunda yürümeyi kendilerine şiar edinmişlerdir. Bkz. İbn Rüşd, *Faslu'l-Makal*, çev. Bekir Karlığa (İstanbul: 1992), 68-69.

¹⁵ Kindî, “İlk Felsefe Üzerine”, 142.

c. Neden Felsefe Yapmak Gereklidir?

Felsefe neden gereklidir? Felsefe yapmak ne işe yarar? Kindî bu sorulara şu şekilde cevap verir: “Bir sebeplilik bağıntısı olmadan gerçeğin bilgisini elde edemeyiz. Her şeyin varlığının ve sürekliliğinin sebebi gerçekliktir.”¹⁶ Neden felsefe, dediğimizde buradan anlaşılan varlığın, varlık ve varoluş sebepliliğini bilmektir. Varlığın varlık sebebini bilmek, ilk başta düşünce üretmenin gerekli ve zorunlu olduğuna bizi sevk etmektedir. İkinci olarak felsefe yapmak, medeniyet inşa etmeye düşünsel zemin hazırlamak demektir. Tarihte Müslümanların yenilgilere uğramalarının zaafı, varlığın sebepliliğini bilmeyi göz ardı etmiş olmaları nedeniyledir. Hâlbuki varlığın özünü bilmek, onun ne işe yaradığını bilmek demektir. Düşünce ve medeniyet; varlığın kabiliyetleri üzerine kurgulanıp, kurulduğuna göre eşyayı sebepleri ile bilmek bir zorunluluktur. Bunu temin eden ise ilk etapta felsefedir yani felsefî bilgi ve metotlardır. Aynı zamanda metafizik alanı bilmenin imkânı da, ancak felsefî usûlle kavranabilir.

“Felsefenin en değerlisi ve merteye bakımından en yücesi; “ilk felsefe” dir. Bununla her gerçeğin sebebi olan “İlk Gerçek (Hakikat) hakkındaki bilgiyi kastediyorum. Çünkü sebebin bilgisi, sebeplinin bilgisinden daha değerlidir.”¹⁷

Varlık ve varoluş sebepliliğinde, esas Varlık; varlığa ve varoluşa sebep olan İlk Sebebi bilmektir. Sebebin bilgisi de Kindî’ye göre, ilk felsefe yani Tanrı’yı bilmektir. Tanrıyı bilmek ve O’nu sebeplerin sebebi olarak konumlandırmak, her yaratımı veya varlığı bir sebep bağlamıyla bilmek demektir. Böylece var olan her şeyin bilinebilir bir nedeninin olduğunu anlamış olmaktadır. Aynı zamanda bu durum, kâinatın bir sahibinin olduğuna da işaret eder. Tanrıyı varlığın sebebi olarak kabul etmek, var olan her şeyin insan aklıyla anlaşılabilir olduğunu kabul etmektir. Varlık bir sebebe dayanıyorsa, varlık ve onun varoluşu hakkındaki bilgi mitik/hurafi olarak bilinmez değil aklî yani anlaşılabilir. Bu durumda hikmet, varlığın sebeplerini bilmektir. Cehaleti hikmet sayıp, bilinmemeyi ya da bilmeyi engellemek için, “vardır bu işte bir hikmet” deyip cehaleti kutsamak, cehaletin bizatihi kendisi olup asla hikmet değildir.

Sonuç olarak Kindî’ye göre felsefe, insanî faaliyetlerin en yüksek rütbeli fiilidir.¹⁸ Onunla biz doğru bilgiye ulaşır ve hayatımızı güvence altına alırız.

¹⁶ Kindî, “İlk Felsefe Üzerine”, 139.

¹⁷ Kindî, “İlk Felsefe Üzerine”, 139-140.

¹⁸ Jackson, *İslâm Felsefesi*, 70.

d. Felsefe Tanımları

Felsefe; “etkisi açısından; insanın gücü yettiği ölçüde yüce Allah’ın fiillerine benzeresidir. Bununla filozofun tam faziletli olması kastedilmiştir.”¹⁹ Bu ifadelerden İlahî olan fiillerin ve esmanın anlam içeriklerinin felsefe ile uğraşan kimsenin zihnine ve fiillerine tecellisini anlamaktayız. Felsefe kemal yolunda yürümek olup, bu da; Allah’ın esma ve sıfatlarının bir Müslüman üzerinde varoluş alanına çıkmasıdır ki, bu ahlâka konu olan faziletli yaşama imkânıdır.²⁰ Allah mutlak ilim sahibidir. Bir Müslüman düşünür bu ilimden ne kadar pay alırsa o kadar İlahî isimler ahlakına etki etmiş olur.²¹

Felsefe; “ölümü tercih etmektir. Bundan kasıt, insanın arzularını öldürmesidir. Çünkü fazilete giden yol arzuları öldürmekten geçer.”²² Arzularını frenleyen ya da arzularını aklının kontrolünden geçiren kimse, güçlü biridir. Aynı zamanda böyle bir insan arzularının değil aklının önderliğinde yürüyen kimse olacağından, o kimsenin hayattan ve ölümden korkmasına gerek yoktur. Ölüm; insanın dünyevî beklentilerinin son bulmasından dolayı insana zor gelen bir durumdur. Ancak dünyevî beklentilerini aklî olarak sonlandıran ve onların peşinde olmayan kimsenin ölümden korkmasına gerek yoktur. Diğer taraftan ölüm mutlaka gerçekleşecekse ve bir insan da ölümle yok olmayacak şeyler kazanıyorsa (bunlara Kindî aklî kazanımlar demektir) o insanın yine ölümden korkmasına gerek yoktur.

“Felsefe, sanatların sanatı ve hikmetlerin hikmetidir.”²³ Bu tanımla şunu anlıyoruz. Her sanatın ve her ilmin metodolojisini/usulünü felsefî akıl verir ya da oluşturur. Akla, mantığa ya da kıyasa uygun tarzda oluşmamış bir ilme, ilim demek mümkün değildir. Böyle bir şeye malumat denir, ama ilim denmez. Bu bağlamda -büyük çoğunlukla- Kindî’den sonra İslâmî ilimler; metodolojilerini felsefî usûlden devşirmiştir.

“Felsefe, insanın kendini (nefsini) bilmesidir.”²⁴ İnsanın kendi kendini bilmesi, kendi kendinin faili olmadığını bilmesi demektir. İnsan kendi kendisinin faili değilse o zaman dış âleme bakılır. Dış âlemde insandan daha üstünü yani kendisini var kılacak daha üstün bir fail yoksa ve insan da kendi kendisinin faili değilse elbette o zaman Mutlak bir faili ya da Kindî’nin ifadesiyle mutlak bir sebebi aramak ve kabul etmek gerekecektir.

¹⁹ Kindî, *Tarifler Üzerine*”, *Felsefî Risâleler* içinde, 191.

²⁰ Müftî Selim Saruhan, *İslâm Meşşâi Felsefesinde Filozof* (Ankara: Divan Kitap, 2017), 81.

²¹ Bkz. Gürbüz Deniz, *İlahî İsimlerin Müslüman Ahlakına Etkisi (İslâm Ahlak Esasları ve Felsefesi Kitabı İçinde)*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 75-100.

²² Kindî, “*Tarifler Üzerine*”, 191.

²³ Kindî, “*Tarifler Üzerine*”, 191.

²⁴ Kindî, “*Tarifler Üzerine*”, 191.

Diğer taraftan kendini bilmek, insanın çapını, yani ne yapıp yapamayacağını bilmesi demektir. İnsanın haddini/tarifini bilmesi, felsefe bilmekle ya da felsefî bakış açısıyla kendine bakmasıyla mümkündür.

“Konusu itibariyle felsefe, insanın gücü ölçüsünde ebedî ve küllî olan varlıkların hakikatini, mahiyet ve sebeplerini bilmesidir.”²⁵ “Yani bu âlemde şanı yüce Yaratıcı ile akıl âlemi hakkında soru sormak (felsefenin temel görevidir.)”²⁶ İşte felsefe, varlığın ve var olmanın anlamlandırılması ve konumlandırılmasıdır. Aynı zamanda insan zihnini meşgul eden muhtemel soruyu ya da soruları sormaktadır. “Bilgelik; küllî varlıkların hakikatini bilme ve bu bilgiyi hakikat doğrultusunda gerektiği gibi kullanmadan ibarettir.”²⁷ Bu açıklama ile felsefenin insanda ilim ve amel bütünlüğünü sağladığını anlamaktayız. İlim ve amel bütünlüğünü nefsinde sağlamamış bir kimse Kindî’ye göre; huzura ve fazilete ulaşmamış kimsedir.

e. Felsefenin Gayesi

“İlahiyât (ilk felsefe) vahdaniyyet ve ahlâk bilgisi, hatta tüm yararlı olan şeylerin ve yararlıyı elde etmeye vesile olan her şeyin bilgisi ile tüm zararlılardan sakınma ve korunmaya ait bilgiler, varlığın hakikatinin bilgisi (felsefe) çerçevesine girer. Peygamberlerin, şanı yüce Allah’tan getirdikleri de tümüyle bu türden bilgilerdir. Zira Peygamberler, Allah’ın birliği, O’nun hoşnut olduğu ahlâkî faziletlerin gerekliliği ve fazilete aykırı olan reziletlerin terk edilmesi fikrini getirmişlerdir.”²⁸ Kindî; felsefe ile dinin aynı hakikatin peşinde olduklarını bu ifadeleri ile çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Zımnen Müslümanlara da eşyada var olan hakikatin sebebinin bilgisini Allah’ın yaratması ve bu bilgi O’nun bilgisinin bir gereği olduğuna göre, Müslümanın bu hakikat bilgisinden kaçınmaması gerektiğini ifade etmektedir.

Kindî’ye göre; felsefî bilgiyi savunmayan biri varsa onun da şu şahsiyetli tavrı ortaya koyması gerekmektedir. “Felsefeye karşı olanların mantığına göre kendilerinin de felsefe yapmaları gerekir. Şöyle ki, onlar felsefe yapmanın ya gerekli ya da gereksiz olduğunu söyleyeceklerdir. Eğer gereklidir derlerse bu gerçeği yerine getirmeleri icap eder. Gereksiz olduğunu söylerlerse, bunun sebebinin ortaya koyup ispat etmeleri gerekir. Oysa sebep gösterme ve ispat etme, varlığın hakikatini bilmenin (felsefeyi bilme)

²⁵ Kindî, “Tarifler Üzerine”, 192.

²⁶ Kindî, “Tarifler Üzerine”, 192.

²⁷ Kindî, “Tarifler Üzerine”, 194. Zikri geçen felsefe tanımlarının ve felsefî görüşlerinin çoğunun kaynağı Grek felsefesidir. Bkz. Adamson, *Great Medieval Thinkers*, 25 vd. Ancak Kindî kendi yorumunu bu tanımlarla bütünler bir tarzda meseleye dâhil etmiştir.

²⁸ Kindî, “İlk Felsefe Üzerine”, 142.

alanına girer. Bu durumda kendi mantıklarına göre onların da felsefe yapmaları bir zorunluluktur.”²⁹

“Sen (felsefi) olan bu ön bilgileri iyi öğren ki bunlar, gerçekleri bulmada sana kılavuz, bilgisizliğin karanlığından ve tereddüdün verdiği sıkıntıdan kurtulmada akıl gözünü aydınlatan bir meşale olsun.”³⁰

Felsefe veya metafizik, insanın zihinsel karmaşıklığını ve gönül çelişkilerini kendi yöntemi ile izale eder. Kindî metafizik yapmak için fizik gerekli değil dese de pratikte metafizik yaparken fiziği kullanmıştır.

f. Metafizik Aklilik

“Akla göre açık seçik olan bir bilginin, somut kavramını arayan kimse-tıpkı yarasanın güneş ışığındaki açık seçik nesnelere görmediği gibi – onu göremez.”³¹ Bu ifadeler çok önemlidir. Çünkü bu ifadeleri ile Kindî, felsefi/metafizik bilgilerin somut varlıklara ilişkin bilgilerden daha kavî ve hakikate daha yakın olduklarını savunmaktadır. Bunun için de; “ bir ilim dalında araştırma yapanların öncelikle o ilmin alanına giren şeylerin sebeplerinin ne olduğunu araştırmaları gerekir.” der.³² Biraz önce ifade ettiğimiz üzere her ilim dalı kendi bağlamında ve tabiri caiz ise kendi ontolojik hinterlandında kendisini konumlandırmak zorundadır. Birbiriyle ilişkileri olmayan ilimleri birbirlerine temel yapmak; meseleleri karmaşıktırdığı gibi o ilim hakkında olumlu sonuçlara ulaşmak da mümkün olamamaktadır.

Kindî, bu durumu şu ifadeleri ile ortaya koymaktadır. “Fizik (tabiiyât) değişenin, metafizik ise değişmeyen ilmini verir. Bir şey kendisinin sebebi olamaz, değişmenin sebebi değişme, değişenin sebebi de değişen değildir.”³³ Her bilgi alanını diğerlerinden ayıran kendine özgü bir metodu vardır. Her ilim kendi metodu ile kendisini ortaya koyar. Birbirleriyle ilgili ve ilişkili olmayan metodları birbirlerine karıştırmak kargaşa ve düşünsel kaosun sebebidir. Bununla beraber her ilim, diğerini destekler durumdadır. Hiçbir şey mutlak anlamda diğerinden bağımsız değildir. Ancak her şeyi ontolojik konumunda değerlendirmek gerekir. Bu sebeple, “metafizikte duyu ve analojiyi, tabiat ilminin ilkelerinde kıyası, belâgatta ispatı ve ispatın ilkelerine ait bilgilerde ispat metodunu kullanamayız.”³⁴

²⁹ Kindî, “İlk Felsefe Üzerine”, 142.

³⁰ Kindî, İlk Felsefenin Birinci Bölümün İkinci Kısım, (*Felsefi Risâleler Kitabı İçinde*), 146.

³¹ Kindî, İlk Felsefenin Birinci Bölümün İkinci Kısım, 146.

³² Kindî, İlk Felsefenin Birinci Bölümün İkinci Kısım, 147.

³³ Kindî, İlk Felsefenin Birinci Bölümün İkinci Kısım, 147.

³⁴ Kindî, İlk Felsefenin Birinci Bölümün İkinci Kısım, 148.

g. Vahyi Bilginin Aklî Bilgiyi Kuşattığı ve Ondan Önce Olduğu

“Şanı yüce Allah’tan getirdiklerinin hepsi, aklın verilerinde (el-mekâyîsû’l-akliyye) mevcuttur. Öyle ki, bütün insanlar arasında bu gerçeği ancak akıldan yoksun olanlar ve cehâlete boğulanlar inkâr edebilir.”³⁵

“Peygamberin Allah’tan aldıklarının yorumunu yapan din ve akıl sahiplerine karşı çıkılması, açıkça onların buna karşı çıkanların ayırt etme gücünün zayıf olduğunu gösterir. Vahyin dili kendi başına yorum yapma kabiliyetine sahiptir. Hatta bir tek kelimedeki bile zıddını çıkarmak mümkündür.”³⁶

Bu husus göstermektedir ki, vahyi yorumlamak gereklidir. Bunu da Kindî’ye göre en iyi yapacak olan felsefî nosyona sahip filozoflardır. Ancak her yapılan yorum, muhterem olmakla beraber hiçbir yorum din değildir.

“Ey cahil insan! Bu âlemde kalışının sadece bir an olduğunu sonra gerçek âleme intikal edeceğini ve orada sonsuza dek kalacağını bilmez misin! Şanı Yüce Yaratıcı’nın iradesiyle sen bu dünyada sadece bir yolcusun!

Bütün filozoflar bunun böyle olduğunu öğretmiştir. Biz de nefsin basit bir cevher olduğunu onların görüşlerinden öğrendik”³⁷ Bu metinden de anlaşıldığı üzere ebedi ve yok olmayacak olana, ancak filozofların akıl yürütmeleri ile ulaşılabileceğini öğreniyoruz ki, bu husus filozoflara göre Allah’ın Kitabı yorumlandığında en güzel şekilde ortaya çıkmaktadır/çıkacaktır. Aynı zamanda basit olan nefsin ihtiyacının da basit yani aklî olması gerektiğini anlamış olmaktadır.

Yukarıda anlatılan felsefî yöntem şudur: “Hayatıma yemin olsun ki, istediğin şey, (Aristo’nun felsefî sistemi ve eserleri) felsefenin anlaşılmasına yardımcı olma açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü bunun açıklanması aydın, dengeli, gerçeğin bulunacağı yerleri araştıran ve yaşayanlara yararlı olan kimselerin felsefeye olan aşklarını artıracaktır. Yine bunları öğrenmek felekî akla (melekût âlemine) ulaşmanın yolunu aydınlatacak, nefsin onu idrake yol bularak sevmesini sağlayacaktır. Ayrıca nefsin-ölümün ağırlığına katlanırcasına-duyduğu sıkıntıya karşı dayanma gücünü artırır.”³⁸

Nicelik ve niteliğin bilgisinden yoksun olan birisi “İlk ve ikinci cevherlerin bilgisinden de yoksun sayılır. (Fakat onlar/bunlar) mertebe bakımından insanın isteme ve çabasına gerek kalmadan zamansız olan ilahî bilgidir (vahiy) aşağıdadır. Şanı Yüce Allah’ın peygamberlere özgü kıldığı bilgi bu tür bilgidir. Yani istemeden (vehbi olarak) çaba harcamadan, araştırma yapmadan, matematik ve mantikî çarelere başvurmadan zamansız oluşan bilgidir. Gerçekte bu bilgi; şanı yüce Allah’ın, hakkı (yani vahyi

³⁵ Kindî, “Göklerin Allah’a Secde ve İtaat Edişi Üzerine”, *Felsefî Risâleler* içinde, 229.

³⁶ Kindî, “Göklerin Allah’a Secde ve İtaat Edişi Üzerine”, *Felsefî Risâleler* içinde, 229, 230.

³⁷ Kindî; “Nefis Üzerine”, *Felsefî Risâleler* içinde, 247.

³⁸ Kindî, “Aristoteles’in Kitaplarının Sayısı Üzerine”, *Felsefî Risâleler* içinde, 268-269.

kabul edecek bir kıvama getirmek) için onların nefislerini temizlemeyi ve aydınlatmayı dilemesiyle, onun desteği, ilhamı ve vahyi ile gerçekleşir. İşte bu bilgi, diğer insanlara değil sadece Peygamberlere özgüdür ve onların ilginç özelliklerinden yani onları diğer insanlardan ayıran belgelerden biridir. Peygamberlerin bilgisi, tahsil sürecine ve başka şeylere gerek kalmaksızın kendilerini gönderen şâni yüce Allah'ın iradesiyle gerçekleşir. Bu bilgi, tabiatının ve yapısının üstünde olduğu için insanı peygamberlerin getirdiklerine boyun eğmek suretiyle itaat ettirir.

Gerçek olaylar hakkında sorulan soruya filozofun verdiği cevabın, peygamberlerinki kadar veciz, açık-seçik, kapsamlı ve kestirme olmadığı görülür.³⁹ Daha sonra Kindî âyetlerden hareketle bu iddiasını/kanaatini delillendirir.⁴⁰ Bu örnek ve ifadelerinden sonra Kindî, vahyi bilginin felsefî bilgiden önde olduğunu şu şekilde ifade eder: “Bu âyetlerin buncacık harflerle toplu olarak ifade ettiği manayı hangi insan beşer felsefesi ile ifade edebilir! Nitekim çürüdüktan sonra kemiklerin dirileceği, O'nun kudretinin, gökleri ve yeri yaratmaya yettiği ve bir şeyin kendi zıddından meydana geldiği izah edilmiştir ki mantık dili bunu ifadeden âciz, beşerin en son gücü onun benzerlerini ortaya koymaktan uzak ve cüz'î akıllar onu kavramaktan yoksundur.”⁴¹

Sonuç

Kindî; ilk Müslüman filozof veya felsefeyi kabul eden ilk kimse olarak, felsefeye ön şartsız bakışı cihetiyle İslâm düşünce geleneğinde önemli bir yer işgal etmektedir. Bu konumu, hem toleranslı ve hem de bilgecedir. Metin içinde de müşahede ettiğimiz üzere Kindî hiçbir şeye ön şartlı değil tamamen bilimsel ya da ilme ve bilmeye önem veren karakterde bir kimsedir.

Ona göre; “felsefe ilmini öğrenmek isteyen kimsenin öncelikle anlattığımız sıra düzene göre matematik kitaplarını ve yine anlattığımız sıra düzen uyarınca mantıkla ilgili kitapları sonra anlattığımız üzere fizik, metafizik, ahlâk ve nefsi güzel ahlakla eğitip yönetme konusunda (yazılan) kitapları okuyup kullanması gerekir. Daha sonra geriye burada anlattığımız ilimlere dayanan anlatmadığımız ilimler kalıyor ki, onlar da şâni çok yüce olan ulu Allah'ın güzel yardımı ve her iyiliği cömertçe sunması sayesinde bu anlattıklarımızı bilmekle tamamlanmış olur.”⁴² Felsefe bilmek isteyen ve felsefe yapmak isteyen felsefe geleneğini, onun kavramlarını ya da terminolojisini bilmesi sonra da inanmış olduğu dinî değerleri kavraması Kindî tarafından ön şart olarak öne sürülmektedir.

³⁹ Kindî, “Aristoteles’in Kitaplarının Sayısı Üzerine”, *Felsefî Risâleler* içinde, 269.

⁴⁰ Kindî, “Aristoteles’in Kitaplarının Sayısı Üzerine”, 269-270.

⁴¹ Kindî, “Aristoteles’in Kitaplarının Sayısı Üzerine”, 271.

⁴² Kindî, “Aristoteles’in Kitaplarının Sayısı Üzerine”, 272.

“İçinde yaşadığımız oluş ve bozuluş dünyasında değişmezlik ve süreklilik yoktur. Ancak bizim için zorunlu olarak akıl âleminde bulunan değişmezlik ve süreklilik söz konusu olabilir. Öyleyse sevdiğimizizi yitirmek ve isteklerimize ulaşmak istiyorsak akıl âlemini gözetmeli; seveceğimizi, elde edeceğimizi ve isteklerimizi orada beklemeliyiz.”⁴³ Bu hedefe Kindî’nin de belirttiği üzere ancak ilahî vahiy ve filozofların aklediş tarzlarındaki usûlleri ile ulaşılabilir. Ve Kindî bu hususu şu veciz sözleri ile taçlandırır: “İlk Sebeb’in bizim ile olan ilişkisi, üzerimizdeki feyzi iledir. Bizim O’nunla ilişkimiz ancak feyzle olduğuna göre, O’nun hakkındaki düşüncemiz, feyzi olanın onu göndereni tasavvuru kadar olabilir. O halde O’nun bizi kuşatması, bizim O’nu anlamamız ile kıyaslanmamalıdır. Çünkü O, bizi daha güçlü, daha geniş ve daha engin bir şekilde kuşatıp kapsar. Durum böyle olduğuna göre İlk Sebeb’i cüz’leri bilmez sananlar gerçeğin çok uzağında kalmışlardır!”⁴⁴

Kaynakça

- Adamson, Peter. *Great Medieval Thinkers, Al-Kindî*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Bayrakdar, Mehmet. *İslâm Felsefesine Giriş*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Corben, Henry. *İslâm Felsefesi Tarihi*. çev: Hüseyin Hatemi. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Deniz, Gürbüz. *İlahî İsimlerin Müslüman Ahlakına Etkisi, (İslâm Ahlak Esasları ve Felsefesi)*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- İbn Nedim, Muhammed b. İshak. *El-Fihrist*. çev. Mehmet Yolcu ve Sabri Türkmen. İstanbul: Çıra Yayınları, 2017.
- İbn Rüşd. *Faslu’l-Makal*. çev. Bekir Karlığa. İstanbul: 1992.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *İslâm’da Felsefe Akımları*. haz. N. Ahmet Özalp. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1995.
- Jackson, Roy. *İslâm Felsefesi*. çev. Atilla Alan. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili’n-Nübüve*. çev. M. Şerif Eroğlu ve Ömer Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2017.
- Kindî, *Felsefi Risâleler*. çev. Mahmut Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2002.
- Saruhan, Müfit Selim. *İslâm Meşşâî Felsefesinde Filozof*. Ankara: Diwan Kitap, 2017.
- Sheikh, M. Saed. *Stadies Muslim Philosophy*, Lahor: 1973.
- Walzer, Richard. *Greek into Arabic, Essays on İslâmîc Philosophy*. Oxford: Harvard University Press, 1962.

⁴³ Kindî, “Üzüntüyü Yenmenin Çareleri”, *Felsefi Risâleler* içinde, 288.

⁴⁴ Kindî, “Kindî’nin Hikemiyâtı”, *Felsefi Risâleler* içinde, 303.